

Gabriel ANDREESCU

Strategii multiculturaliste neliberale decente și indecente

I. Schimbări de atitudine față de multiculturalism. Politicieni și universitari

La 16 octombrie 2010, Cancelara Germaniei, Angela Merkel, a încălcat un tabu mult timp păzit de politicienii germani. În fața tinerilor partidului pe care îl conduce, Uniunea Creștin-Democrată, domnia sa a declarat: „Multikulti” a eșuat în totalitate¹.

Declarația înaltului demnitar german a sintetizat o mai generală schimbare de atitudine a autorităților din aproape toate statele Europei. În Amsterdam, unde un sfert de populație e formată din musulmani, poliția a lansat un program de implantare de agenți provocatori, în postură de evrei, homosexuali ori persoane care practică munca sexuală. Sunt categoriile care reprezintă ținta predilectă a extremiștilor islamici².

În luna noiembrie 2010, Ministrul Educației din Marea Britanie a luat public poziție împotriva utilizării în circa 40 de școli cu clase musulmane (circa 5.000 de elevi) a unor manuale trimise din Arabia Saudită în care apar violente susțineri antisemite, antihomosexuale, inclusiv imagini arătând cum se face tăierea mâinilor și picioarelor ca pedeapsă³.

Schimbarea de atitudine este însă greu de distins de o mulțime de alte măsuri care exprimă inerția a ceea ce a fost numit proiectul multiculturalist. În anul 2010, Scotland Yard a acceptat să trateze aruncarea asupra polițiștilor ori politicienilor cu încălțări de către grupuri de musulmani protestatari, chiar atunci când aceasta a avut drept consecință rănirea oamenilor, ca protest ritual⁴. Interpretarea exonerează autorii de la aplicarea legii care plasează astfel de acte în categoria „dezordinilor violente”⁵.

O referință critică a noilor evoluții este atitudinea față de Geert Wilders, liderul Partidului pentru Libertate⁶. În anul 2009, Guvernul de la Londra i-a interzis intrarea în Marea Britanie pentru a ține conferințe și a-și prezenta filmul „Fitna”⁷. La 4 octombrie 2010, s-a deschis procesul în care era acuzat de incitarea la ură, urmare a descrierii islamismului ca nazism, iar a Coranului cu *Mein Kampf*.

¹ George Friedman, Germany and the Failure of Multiculturalism, October 19, 2010, Stratfor (<http://www.stratfor.com>).

² Rod Liddle, Orange alert, Spectator, October 16, 2010.

³ John Burns, Lessons of Hate at Islamic Schools in Britain, The New York Times, November 22, 2010.

⁴ David Leppard, Met allows Islamic protesters to throw shoes, The Sunday Times, April 11, 2010.

⁵ Ibidem.

⁶ Astăzi, a treia forță politică din Olanda.

⁷ În urma apelului, a reușit totuși să intre în Marea Britanie.

*

Evoluția atitudinilor față de multiculturalism din lumea politică a fost precedată de câteva critici relevante venite din lumea academică. În frunte se află, de înțeles, promotorii studiilor feministe. Vom da însă drept exemplu contribuția unuia din importanții teoreticieni ai democrației, Giovanni Sartori, al cărui volum a fost amplu comentat și la ceva timp după apariția sa: *Ce facem cu străinii? Pluralism vs. Multiculturalism*⁸. Teza lui principală, „e timpul ca multiculturalismul să lase loc pluralismului”, primește o argumentare elaborată, care merită la rândul ei o analiză.

Pluralismul, notează Sartori, și nu doar „existența plurală” sau „normala diferențiere socială” cu care este deseori identificat, implică recunoașterea reciprocă a culturilor. *Politica recunoașterii*, principiu de referință al mișcărilor multiculturaliste venind în întâmpinarea culturilor considerate minore ori exotice, în raport cu „marea cultură”, trebuie să fie *cu necesitate reciprocă*. Afirmarea comunităților culturale distincte care împinge raporturile dintre acestea spre conflict are nevoie de *consens*, singurul factor capabil să le echilibreze. Or, pentru pluralism, central „nu este nici consensul și nici conflictul, ci dialectica disensiunii, generatoare a unei dezbateri care, pe de o parte, presupune consens, pe de alta, capătă intensitatea unui conflict, fără ca vreunul dintre cei doi termeni să fie hotărâtori”⁹. Între principiile fundamentale la nivelul cărora e necesară realizarea consensului, cel mai important privește regulile de rezolvare a conflictelor. Într-o democrație, amintește Sartori, principiul nu poate fi decât regula majorității, secondat de cerința ca majoritatea să respecte drepturile minorităților.

Acceptarea regulilor de soluționare a diferendelor limitează tensiunile între comunitățile culturale la un nivel care se află în interiorul granițelor coexistenței pașnice, în condițiile în care consensul „se bizuie pe un proces de negociere între minți și interese divergente...; consensul este un proces de compromisuri și convergențe mereu schimbătoare între convingeri divergente”¹⁰.

Un alt element indispensabil unei societăți pluraliste constă în păstrarea culturilor ca asocieri voluntare și non-exclusive, deschise spre afiliere multiple. Cerința presupune existența unor linii de separație încrucișate (*cross-cutting cleavages*), care dau acestora posibilitatea de a evolua natural. Or, afirmă Sartori, „Versiunea dominantă de multiculturalism este una antipluralistă”¹¹. Multiculturaliștii sunt motivați fie de intoleranță, fie de refuzul de a accepta reciprocitatea recunoașterii între cultura majorității și culturile minoritare, fie de accentuarea separației în detrimentul integrării.

La o analiză de detaliu, se poate arăta că pluralismul promovat de Giovanni Sartori în volumul *Ce facem cu străinii? Pluralism vs. Multiculturalism* corespunde multiculturalismului liberal. Teoreticianul democrației tratează temele relației dintre majoritate și minorități dintr-o perspectivă structurală a democrației, în timp ce multiculturaliștii liberali aduc în atenție importanța drepturilor de grup, recunoscând

⁸ *Giovanni Sartori, Ce facem cu străinii? Pluralism vs. Multiculturalism*, Ed. Humanitas, București, 2007.

⁹ *Idem*, p. 30.

¹⁰ *Idem*, p. 31.

¹¹ *Idem*, p. 53.

însă, în ultimă instanță, precedența drepturilor individuale. Iată de ce, analiza sa nu pune în opoziție atât multiculturalismul și pluralismul, cât diferitele variante de multiculturalism¹².

II. Clauza culturală

Articolul lui **Rod Liddle** citat la primul paragraf, „Red Alert”, începe cu următoarea propoziție: „Tensiunile dintre islamisti și extrema dreaptă cresc peste tot în Europa (...)”. Prin această formulare, autorul, Rod Liddle, își aducea prinosul la diluarea și, în acest sens, la deformarea problematicii. Tensiunile create nu pun pe islamisti în față doar cu extremistii, ci cu sistemul de valori codificat prin drepturile și libertățile democrației liberale. Un aspect a cărei problematică cere o analiză aparte constă în asimilarea instituțională a unor tradiții antiliberales sub forma „clauzei culturale”¹³. Sensul clauzei culturale este că atitudinea ori acțiunile cuiva ar trebui scuzate ori tratate luând ca circumstanță atenuantă cultura de origine, unde acestea sunt acceptabile sau chiar o normă de conduită¹⁴. Un asemenea principiu s-ar aplica, în particular, în cazul crimelor de onoare.

Săptămânalul *Der Spiegel* a documentat mai multe hotărâri ale instanțelor germane care au invocat argumente calificate drept „multiculturale”. Un caz ar fi cel al unui libanez cu cetățenie germană care și-a strangulat fiica până a adus-o în stare de inconștiență, după care a bătut-o cu băta, întrucât nu a acceptat să se mărite cu bărbatul ales de tată. În stabilirea verdictului, judecătorul a invocat „originea culturală” drept element atenuant.

Un cetățean german de origine turcă și-a înjunghiat soția. Adus în fața instanței sub acuzația de omor, aceasta i-a dat cea mai mică pedeapsă posibilă, cu argumentul că femeia i-a adus atingere „onoarei de bărbat, definită în raport cu conceptele morale anatoliene”. Un alt libanez din Germania și-a violat soția în timp ce o biciuia, iar pentru un astfel de comportament atroce a fost eliberat condiționat pe aceleași motive de origine culturală.

Ziarul *The Independent* a documentat un alt caz, care ultragiase conștiința autoarei, Johann Hari. O imigrantă marocană de 26 de ani, având doi copii, a fost bătută în mod bestial, constant, începând din noaptea nunții. S-a adresat poliției de mai multe ori, arătându-și vânătăile, aceasta i-a ordonat soțului să nu se mai apropie de ea, ceea ce nu a făcut, ba chiar a amenințat-o cu moartea. În final, femeia a cerut

¹² A se vedea, pentru o analiză de detaliu, *Gabriel Andreescu*, Giovanni Sartori despre străini și multiculturalism, în *Timpul* nr. 9, septembrie 2007. Unele idei din volum sunt contestabile: echivalarea acțiunii afirmative cu măsurile speciale – pe care Sartori le identifică cu privilegiul – explicarea măsurilor compensatoare prin simpla politică a zgomotului și mobilizării, reducerea revendicărilor colective ale celor ignorați la statutul de pură invenție identitară.

¹³ Termenul în limba engleză este „*cultural defense*”. Corespondentul imediat în română, „apărare culturală”, ni s-a părut mai puțin clar ori flexibil decât „clauză culturală”, sintagmă pe care o vom utiliza sistematic.

¹⁴ *Alison Dundes Renteln*, *The Cultural Defense*, Oxford University Press, New York, 2004.

divorțul, iar surpriza a fost că judecătoarea Christa Datz-Winter a refuzat să i-l acorde în procedură rapidă, întrucât ce i se întâmpla ar reprezenta o povară specifică statutului cultural. Ca musulmană, ar fi trebuit să se aștepte la astfel de comportamente, a raționat judecătoarea, și i-a citat, în acest sens, Coranul, conform căruia bărbații au dreptul să aplice soțiilor lor pedepse corporale (Sura 4, verse 34)¹⁵.

Concluzia ziaristei Johann Hari: „În Germania de astăzi, femeile musulmane au fost reduse la cetățeni de rangul trei. Lor li se refuză protecția legii datorită doctrinei multiculturalismului, care afirmă că societatea este divizată în culturi având norme distincte în conformitate cu originea etnică”¹⁶.

În Statele Unite, principiul „apărării culturale”, în conflict nu doar cu legislația existentă, ci și cu tradiția juridică care stă la fundamentul civilizației americane, a fost invocat în mai multe cazuri aduse în fața curților. În anul 1990, un procuror a hotărât să nu înainteze o acuzație de molestare a copilului împotriva unei femei sud-americane, cu argumentul că „acesta este modul în care cultura ei a învățat-o să își domolească”¹⁷.

Într-un alt caz, al unui imigrant chinez din New York care și-a ucis soția lovind-o repetat și care a argumentat că aceasta îl înșela, sancțiunea, deosebit de blândă – cinci ani închisoare cu suspendare – a mers pe un raționament asemănător. Judecătorul a reținut mărturia unui antropolog care a „explicat” gravitatea actului de infidelitate în cultura chineză și povara rușinii care apasă pe umerii bărbatului.

Într-un proces recent, din 2010, un judecător din New Jersey a respins acuzația că un rezident de origine marocană ar fi abuzat sexual de soție, acceptând argumentul „Tu ești soția mea, pot să fac orice cu tine”¹⁸. Ar fi acționat, cu alte cuvinte, în conformitate cu credința lui musulmană, care permite folosirea și disciplinarea femeii de către bărbat. În final, hotărârea a fost răsturnată de curtea de apel, care a revenit la un raționament clasic, faptul că religia acuzatului era irelevantă în raport cu caracterul delictual al comportamentului, dar poziția primei instanțe rămâne relevantă pentru presiunea de a accepta chiar în justiția americană clauze multiculturale.

III. Instituționalizarea clauzelor culturale

Curentul reductibil care invocă practicile culturale pentru a motiva scăderea pedepselor în cazuri de delictive vorbește nu doar despre inegalități și discriminare, ci și despre tragedii. Peste 5.000 de femei sunt victime în lume, în fiecare an, ale omu-

¹⁵ Pasajul invocat din Sura 4, versul 34 are în limba română (traducerea George Grigore) formularea următoare: „Pe acelea [...] de a căror neascultare vă temeți, povățuiți-le, părăsiți-le în pături, loviți-le”.

¹⁶ *Johann Hari*, How multiculturalism is betraying women, *The Independent*, Monday, April 30, 2007.

¹⁷ *Richard Lacayo*, The Cultural Defense, *Time*, December 2, 1993 (<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,979741,00.html>).

¹⁸ *Stanley Fish*, Religion and the Liberal State Once Again, November 1, 2010 (<http://opinionator.blogs.nytimes.com/2010/11/01/religion-and-the-liberal-state-once-again/?src=un&feedurl=http%3A%2F%2Fjson8.nytimes.com%2Fpages%2Fopinion%2Findex.jsonp>).

ciderilor de onoare care implică părinți, frați ori rude apropiate ale femeilor ucise¹⁹. Totuși, presiunea spre incorporarea unor clauze culturale în practica judecătorească a continuat, iar în Marea Britanie a reușit să ducă la recunoașterea de către stat a legii islamice – cazul recent al Marii Britanii.

Primul Consiliu Sharia a fost creat în Birmingham, în 1982. Hotărârile, în chestiuni cu caracter civil – divorț, moștenire – nu erau obligatorii, aplicarea lor ținând de libera voință a persoanelor musulmane. În 1996, a fost adoptată o Lege a arbitrajului, care a introdus tribunalele islamice în categoria tribunalelor de arbitraj. Ca urmare, deciziile instanțelor sharia au devenit obligatorii, dacă ambele părți consimțiseră să le fie judecată cauza. Rezultatele practice s-au văzut curând: acceptarea femeilor de a se înfățișa tribunalului islamic poate fi cu greu descrisă, în multe cazuri, drept voluntară; nu se pot bucura de o cale de apel; procedurilor le lipsește transparența – element central al dreptului la un proces echitabil – căci nu sunt înregistrate și nici nu prezintă argumentarea juridică²⁰.

În august 2007, Guvernul britanic a acordat hotărârilor tribunalelor islamice „puterea deplină a unui sistem judiciar”²¹. În septembrie 2008, tribunale sharia funcționau la Londra, Birmingham, Bradford, Manchester and Nuneaton, Warwickshire²².

Încercarea de instituire a tribunalelor islamice în Canada a fost aproape de succes, datorită locului pe care multiculturalismul îl are în tradiția legislativă din această țară. Tribunale islamice funcționau în rândul musulmanilor fără a fi controlate de autorități. În anul 2005, când s-a dus o bătălie politică majoră pentru legalizarea lor, propunerea a fost respinsă, mai ales datorită protestelor femeilor islamice și a unor comunități religioase²³.

Presiunea de acceptare a tribunalelor islamice se manifestă și în Statele Unite. Liderii musulmani vorbesc despre importanța orientării credincioșilor, invocând înțelepciunea și forța morală ale Islamului, afirmând capacitatea acestuia de a se adapta la modernitate. Or, „adoptând această atitudine față de Sharia, e posibil ca Islamul să evolueze în direcția unei Sharia autentice, contemporană, moderată și tolerantă, ce poate oferi soluții problemelor care confruntă lumea islamică astăzi”²⁴. Aceste încercări nu par totuși să aibă succes.

Un alt stat unde comunitatea musulmană încearcă să obțină recunoașterea unui dublu sistem juridic – adăugând sharia pentru musulmani – este Australia. Președintele Misiunii Islamice Australiene vede în legea islamică un sistem secundar, argumentând cu modelul acceptat în țară pentru triburile native: „Legea islamică ar

¹⁹ Tom J. Tomm, Laurel Parker, Dangers of the cultural defense, March-April 2009 (http://findarticles.com/p/articles/mi_7648/is_200903/ai_n32329772/).

²⁰ Eileen F. Toplansky, Sharia Law in Canada and Britain, în American Thinker, August 8, 2010.

²¹ Abul Taher, UK's first official sharia courts, The Sunday Times, September 14, 2008.

²² În iunie 2009, în Marea Britanie funcționau cel puțin 85 tribunale islamice – Eileen F. Toplansky, loc. cit.

²³ Evreii și catolicii au abandonat în acest context propriile lor aranjamente de arbitraj religios.

²⁴ Ali Gomaa, Is Sharia law reconcilable with modernity?, în The Washington Post, August 23, 2010.

putea funcționa ca un sistem paralel, în același fel în care legea tradițională aborigenă și a locuitorilor din Torres Strait a fost recunoscută în Teritoriile din Nord”²⁵.

IV. O definiție canonică a multiculturalismului

Noțiunile, faptele și luările de poziție enunțate anterior demonstrează importanța unor analize aprofundate a implicațiilor multiculturalismului. Dialogul pe această temă descoperă însă un obstacol nu chiar foarte obișnuit: diversitatea neobișnuit de largă a sensurilor pe care inclusiv teoreticienii domeniului îl dau termenului „multiculturalism”. Dificultatea de a găsi un răspuns coerent la întrebarea „Ce fel de multiculturalism?” este vizibilă chiar și în turul de orizont făcut în 2010 de către Steven Vertotec și Susanne Wessendorf²⁶. Autorii aduc sub această umbrelă terminologică o amplă varietate de politici precum recunoașterea publică a minorităților etnice, susținerea organizațiilor acestora, definirea unor coduri privind portul, educația în limba maternă, servicii sociale menite să răspundă unor practici culturale specifice, inclusiv cele referitoare la sacrificarea animalelor, combaterea discriminării și a stereotipurilor²⁷. Când se hotărăsc la o definiție, Steven Vertotec și Susanne Wessendorf asociază multiculturalismul cu politica față de imigranți: „multiculturalismul poate fi cel mai bine descris ca o largă serie de abordări menite să întărească metodele de includere și participare a imigranților și minorităților etnice și a particularităților lor culturale și religioase”²⁸.

Și Will Kymlicka dă noțiunii, în același volum, o extensie maximă: „Într-un sens, multiculturalismul ar fi la fel de vechi ca umanitatea, dar mai specific, poate fi văzut drept parte a revoluției multiculturale în legătură cu diversitatea etnică și rasială. Valurile care au dat energie principiului egalității umane: lupta pentru decolonizare, lupta împotriva discriminării rasiale s-au transformat în anii '60 în lupta pentru multiculturalism și drepturile minorităților”²⁹.

Will Kymlicka indică opt politici care ar reprezenta forme de politici multiculturale: legislația de afirmare a multiculturalismului; adoptarea multiculturalismului în curricula școlară; reprezentarea etnică în media publică; exceptarea de la codurile de îmbrăcăminte; dubla cetățenie; finanțarea organizațiilor unor grupuri etnice; susținerea educației bilingve; acțiunea afirmativă pentru grupurile de imigranți dezavantajate. În final, pentru autorul canadian, multiculturalismul se

²⁵ Paul Bibby, Muslim leader wants elements of sharia in Australia, în The Sydney Morning Herald, March 8, 2010.

²⁶ Steven Vertotec, Susanne Wessendorf, Introduction. Assessing the backlash against multiculturalism in Europe, în Steven Vertotec, Susanne Wessendorf (eds.), The Multiculturalism Backlash. European discourses, policies and practices, Routledge, London and New York, 2010, p. 1-32.

²⁷ Idem, p. 3.

²⁸ Ei scot din orizontul multiculturalismului promovarea separării etnice, idee pe care o văd exprimând mai curând expresia anxietăților: multiculturalismul ar duce la opusul auto-segregării – idem, p. 4.

²⁹ Will Kymlicka, The rise and fall of multiculturalism?: new debates on inclusion and accommodation in diverse societies, în Steven Vertotec, Susanne Wessendorf (eds.), op. cit., p. 35.

identifică cu idealul drepturilor omului, cu ceea ce asigură civilitate și democrație în relațiile omenești.

Pe aceeași linie a extinderii excesive a noțiunii de multiculturalism se situează și alți autori, printre ei, Jack David Eller, când echivalează multiculturalismul cu relativismul cultural³⁰.

Acest context conceptual atât de variabil și, deci, atât de vulnerabil ne-a determinat să optăm pentru introducerea unui model canonic al multiculturalismului, menit să aducă ordine în ansamblul eterogen al sensurilor asociate noțiunii de utilizatorii săi cultivați ori întâmplători. Conceptul trebuie să asigure diferența specifică față de noțiunea vecină, *interculturalismul*, cu accentul său pe incluziunea minorităților și comunicarea între comunitățile etnoculturale³¹.

Spre deosebire de conceptul vecin, multiculturalismul nu rămâne la problematica includerii, deși o confirmă ca temă centrală a oricărui sistem democratic³². Ci adaugă recunoașterea nevoii a ceea ce autori precum Hurst Hannum numesc „separare”, „segregare”, „autonomie internă” și chiar „autogovernare internă” ori „autodeterminare internă” a comunităților, considerate premise pentru asigurarea coerenței și siguranței acestora³³. Ultimii termeni au început să primească un loc de drept în sistemul internațional și în unele sisteme interne de protecție a grupurilor vulnerabile³⁴.

Încorporarea celei de-a doua dimensiuni are la bază analogia dintre condiția persoanei în societate și poziția grupului în raport cu majoritatea. Deși persoana are nevoia și dreptul de a se integra în societate, ea păstrează în aceeași măsură dorința de a se retrage în lumea ei privată, opțiune a cărei legitimitate este recunoscută prin dreptul la viață privată. Vom vorbi, prin această analogie, despre o „privatitate comunitară”, asociată cu un „drept la privatitate comunitară” a grupurilor – deci un drept colectiv³⁵. Multiculturalismul este o strategie (politică, ideologie) cu două dimensiuni: promovează ideea că incluziunea este indispensabilă pentru binele grupurilor minoritare, dar și faptul că e necesar să se asigure simultan privatitatea lor comunitară³⁶.

³⁰ Jack David Eller, *Anti-Anti-Multiculturalism*, American Anthropologist, New Series, vol. 99, no. 2, June 1997, p. 249-256.

³¹ Politicile multiculturaliste promovează politici destinate eliminării frontierelor ce țin de identitățile religioase, naționale sau rasiale (a se vedea *Jagdish S. Gundara*, *Civilisational knowledge, interculturalism and citizenship education*, Intercultural Education, vol. 19, no. 6, December 2008, p. 469-479).

³² Pentru raportul dintre incluziunea grupurilor dezavantajate și democrație, a se vedea *John S. Dryzek*, *Political inclusion and the Dynamics of Democratization*, American Political Science, vol. 90, no. 1, September 1996, p. 475.

³³ *Hurst Hannum*, *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination: the Accommodation of Conflicting Rights*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1990.

³⁴ A se vedea folosirea lor în Declarația Națiunilor Unite cu privire la drepturile popoarelor indigene ori în legislația ungară de protecție a minorităților [The Office for National and Ethnic Minorities in Hungary: *The System of Minority Self-Government in Hungary*, Dr. *Doncsev Toso*, *President of the Office for National and Ethnic Minorities (ed.)*, 1999].

³⁵ *Gabriel Andreescu*, *Multiculturalism in Central Europe: Cultural Integration and Group Privacy*, East European Perspectives, October 2001.

³⁶ *Gabriel Andreescu*, *Națiuni și minorități*, Ed. Polirom, Iași, 2004.

Din faptul că putem vorbi despre o strategie multiculturalistă *în sensul definiției de mai sus, considerată canonică*, numai atunci când există măsuri de natura privatității comunitare, rezultă că în ansamblul politicilor destinate protecției minorităților numai o mică parte sunt de natură multiculturală. Variatele măsuri destinate exclusiv integrării grupurilor nu au acest caracter. Totuși, și așa, definiția canonică arată că nu există un singur tip de multiculturalism, ci mai multe. O subcategorie diferențiază politicile multiculturaliste relativ la raportul dintre drepturile individuale și cele de grup. Atunci când drepturile individuale au precedență asupra ultimelor, vorbim despre „multiculturalism liberal”. Multiculturalismul liberal iese din scenă când anumite drepturi individuale ale membrilor comunității sunt refuzate în numele preeminenței privatității de grup,

V. Multiculturalism ne-liberal: strategii multiculturaliste decente și strategii multiculturaliste indecente

Politicile publice descrise la începutul studiului, supuse criticilor unor oameni politici ori teoreticieni ai democrației, în particular, cele ce implică recunoașterea clauzelor culturale, sunt strategii de natura multiculturalismului neliberal în măsura în care legitimează reguli comunitare contrare unuia sau mai multor drepturi fundamentale. În cazul cel mai benign, se neagă dreptul la egalitate în interiorul comunității, precum asimetria în regulile de moștenire ori ale divorțului. Ori de câte ori este încălcat principiul egalității de drepturi, se produce și o violare a principiului non-discriminării. Cel mai des, discriminarea este determinată de apartenența de gen.

Situațiile care au făcut obiectul punctelor I. și II. sunt însă departe de a sta nediferențiate sub eticheta omogenizatoare ale unui unitar multiculturalism neliberal. Diferențele de fond dintre ele pot fi surprinse făcând apel la ideile lui John Rawls privitoare la regulile generale ce permit comunităților politice acea minimă decență³⁷, încât, deși neliberale, au asigurată compatibilitatea cu alte comunități liberale³⁸. Chestiunea pe care a dorit să o rezolve Rawls este de a defini cadrele coexistenței într-o lume constituită din popoare între care doar unele funcționează după principiile democrațiilor liberale.

Trei sunt cerințele expuse de Rawls pentru ca popoarele care se organizează după alte principii decât cele liberale să se poată integra pașnic în lume. Conform primei, ele trebuie să caute pacea și să rezolve disputele cu lumea înconjurătoare prin mijloace rezonabile. Dacă, spre exemplu, se conduc printr-o doctrină religioasă, aceasta să nu aibă tendințe expansioniste.

A doua cerință face ca toți membrii comunității să aibă responsabilități și obligații morale, existând un sistem propriu de drept care le evaluează pe baza concepției binelui comun. Faptul că ordinii existente legitimitate și susținerea ei de membrii societății.

³⁷ Comunitatea decentă în context trebuie distinsă de noțiunea lui Avishai Margalit, cu o notabilă carieră: societatea decentă este aceea în care instituțiile nu umilesc cetățenii, și nici cetățenii nu se umilesc unii pe alții (*Avishai Margalit, The Decent Society*, Harvard University Press, Cambridge, 1996.)

³⁸ Este vorba despre societățile care au o structură ierarhică și sunt bine organizate (*John Rawls, The Law of Peoples*, în *Critical Inquiry*, vol. 1, no. 1, Autumn 1993).

În al treilea rând, este necesară recunoașterea unor drepturi de bază ale omului: dreptul la viață și securitate, la proprietate și acces la justiție, la un anumit grad al libertății de conștiință și la emigrare. Dreptul la egalitate este înlocuit cu cerința mai slabă ca persoanele aflate în situații similare să fie tratate la fel³⁹.

Tematica multiculturalismului neliberal este substanțial analoagă cu problematica căreia a dorit să-i răspundă Rawls. În poziția popoarelor care au generat state suverane ordonate după o concepție neliberală și conștiente de imperativul coexistenței se află comunități autonome⁴⁰ care posedă o tradiție cu alte standarde decât ale majorității, chemate să se integreze pașnic în societatea largă.

Diferența de statut dintre popoare și minorități are implicații asupra criteriilor ce sintetizează și, astfel, translatează perspectiva rawlsiană. Renunțarea popoarelor la intenții expansioniste are drept corespondent cerința ca minoritățile să nu încerce impunerea propriilor reguli societății în ansamblul ei. A doua cerință din tripleta lui Rawls se regăsește în obligația ca statul să păstreze mijloacele de veghe asupra respectării consensului și, dacă acesta nu există, asupra respectării diversității de opțiuni în cadrul minorității. În ce privește dreptul comunitar de bază, o relevanță specială îl capătă dreptul membrilor grupului de a nu fi tratați drept „captivi” de către comunitatea căreia îi aparțin.

Urmând cadrul rawlsian, vom numi strategiile multiculturaliste neliberale care respectă regulile de mai sus „strategii multiculturaliste neliberale decente”, iar cele care nu le respectă, „strategii multiculturaliste neliberale indecente.”

Să facem o rapidă trecere în revistă a cazurilor discutate la punctul I. și II. ale studiului folosind instrumentele conceptuale tocmai definite. Existența tribunalelor islamice private la care se adresează membrii comunității, când aplicarea deciziilor ține de libera voință a persoanelor musulmane intră în categoria strategiilor multiculturaliste neliberale decente. Odată transformate în tribunale de arbitraj, cu hotărâri obligatorii pentru părți, se face saltul în categoria strategiilor multiculturaliste neliberale indecente, întrucât se încalcă cerințele rawlsiene doi și trei (corespondentele lor): nu este asigurată monitorizarea actului de justiție de către societate, iar membrii minorității sunt aduși în situația de captivi. Tot strategii multiculturaliste neliberale indecente introduc și clauzele culturale, căci, la rândul lor, intră în contradicție cu cerințele doi și trei. Asemenea, acceptarea de către Scotland Yard a protestelor violente cu statut de proteste rituale, care încalcă principiul întâi.

*

Împrumutarea unei perspective rawlsiene în definirea statutului minorităților permite diferențierea strategiilor multiculturale neliberale. Între ele, unele primesc un grad de legitimitate (decență), cel ce rezultă din relaxarea principiilor liberale până la nivelul acceptat de paradigma lui Rawls. După cum s-a văzut, acest spațiu de legitimitate al strategiilor decente, este foarte restrâns: tribunale islamice sau țigănești neobligatorii și alte proceduri tradiționale care exprimă consensul membrilor comunității, supus constant verificării.

³⁹ Idem, p. 52.

⁴⁰ Dacă a fost acceptată de societate strategia multiculturalistă.

Din punct de vedere practic, ideea unei strategii multiculturaliste neliberale decente se lovește de statutul copiilor în cadrul comunităților neliberale. Respectarea consensului nu poate fi un criteriu în ce-i privește și, la fel, tema eliberării din captivitate nu are un conținut propriu. Un corespondent al acestora ar fi asigurarea pentru copii, atât prin educația formală, cât și cea din interiorul comunităților, a șanseii de a putea alege la maturitate, *in mod liber*, pentru aderarea sau, din contră, pentru respingerea regulilor comunității în care s-au născut. Or, această cerință este foarte exigentă, se realizează cu greu chiar și în comunități liberale. Alte comunități anihilează pur și simplu orice șansă a perspectivei unei alegeri libere⁴¹. Statutul copiilor este o temă practică în raport cu care tipologia multiculturalismului devine secundară.

Condiția copiilor în comunitățile neliberale motivează câteva considerații referitoare la problematica multiculturalismului în România. Orice formă de multiculturalism presupune recunoașterea, *de facto* cel puțin, dacă nu formal, a unor drepturi colective. Reciproca nu este adevărată. Dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de a fi reprezentate din oficiu în Parlament este prin excelență un drept colectiv, dar acesta nu generează o formă de multiculturalism. În schimb, dreptul ca elevii minorităților să urmeze educația în *școli cu predare integrală în limba maternă* constituie o manifestare de multiculturalism liberal.

Cerința cea mai clară pentru acceptarea unui multiculturalism neliberal în România vine din rândul unor grupuri tradiționaliste de romi care practică un ritual de judecată propriu și, mai ales, mariaje timpurii. Cercetările arată că statutul femeilor și copiilor în comunitățile tradiționaliste de romi este foarte asemănător cu cel al unor colectivități conservatoare de musulmani. Regăsim obsesia virginității, mariajele aranjate și timpurii, reguli severe privind raporturile în interiorul familiilor lărgite, toate defavorabile femeilor și forme de control ale lor.

Statul nu intervine în cazul mariajelor aranjate, această atitudine de acceptare tacită a încălcării dreptului fundamental la viață privată și de familie fiind o formă de multiculturalism neliberal. În schimb, sunt deschise procese în cazurile în care au fost aranjate mariaje timpurii care s-au finalizat cu consumarea relației sexuale în care era implicat un minor(ă). Numai în cazul județului Buzău, în luna februarie 2008, fuseseră hotărâte de instanțele de judecată 35 condamnări penale cu pedepse cuprinse între 6 luni și un an, cu suspendarea executării⁴².

Caracterul minimal al pedepselor demonstrează că în aceste situații s-a aplicat o clauză culturală, clasificând România între țările unde se manifestă o formă de multiculturalism neliberal indecent. Nu este vorba despre o decizie luată de autorități ale Statutului român în cunoștință de cauză, căci nu există cadru instituțional în care să se definity vreodată, în acești termeni, natura faptelor cu care se confruntau, ci un comportament implicit, ceea ce nu constituie o soluție pentru problema în sine, ci, din contră, probează absența ei.

⁴¹ Exemplul tipic sunt mariajele timpurii care determină fără cale de întoarcere soarta copiilor (a se vedea și *Nicoleta Bițu, Crina Morteau, Dreptul copilului sunt negociabile? Cazul mariajelor timpurii în comunitățile de romi din România, Romani CRISS-UNICEF, București, 2009*). Un exemplu contrar îl oferă comunitatea Amish din Statele Unite.

⁴² *Nicoleta Bițu, Crina Morteau, op. cit., p. 58.*